

REICHERT GÁBOR

## „Jó ember, jó gyerek akar lenni”

Devecseri Gábor *Önkéntes határőr* című elbeszélő költeményéről\*

### 1. A konverzió mint irodalmi nyelvváltás

Devecseri Gábor Iliász fordítását Homérosz ültette át görögre.  
De olykor el-elszundikált. Így keletkezett az *Önkéntes határőr*.

– írja *Nonszenszek* című 1999-es versének utolsó tételében Lakatos István.<sup>1</sup> A Devecserinél tíz évvel fiatalabb költő-barát valóban meglehetősen nonszensz történetet vázol fel az 1951-ben megjelent, a déli határsávban játszódó, jugoszlávellenes elbeszélő költemény születéséről, abban azonban igazat adhatunk neki, hogy nehéz ennél sokkal logikusabbnak tűnő magyarázatot adni Devecseri Gábor 1948 és 1956 közötti pályaszakaszának a kettősségére. Hogyan lehetséges, hogy egy „csodagyerekként” induló – korai verseit 15 éves korában, Karinthy Gáborral közös kötetben publikáló, majd első önálló gyűjteményét a *Nyugat* gondozásában megjelentető –, egész ifjúkorát a *Nyugat* vonzásában leélő költő és doktori fokozatát 24 éves korában megszerző klasszika-filológus – akinek egyebek mellett az *Odüsszeia* és az *Iliász* magyarra ültetését is köszönhetjük<sup>2</sup> – egy személyben a huszadik századi magyar irodalom egyik leghírhedtebb művének alkotója?

Devecseri későbbi visszaemlékezéseiből nem sokat tudhatunk meg az ötvenes években viselt dolgairól: az először 1967-ben megjelent *Lágmányosi istenekben* és a halálos ágyán írt – pontosabban előbb írt, majd betegsége súlyosbodása után magnószalagra mondott – memoárja, a posztumusz kiadott *A hasfelmetszés előnyeiben* is szemérmesen hallgat a pálya talán legproblematicusabb szakaszáról.<sup>3</sup> Ezekből a szövegekből úgy

\* A szerző a dolgozat írásakor Móricz Zsigmond irodalmi alkotói ösztöndíjban részesült; a dolgozat megírásában nyújtott segítségéért köszönettel tartozik Komáromi Csabának.

<sup>1</sup> LAKATOS István, *Nonszenszek = Uó, Kései megperzselődés: Új versek és egy régebbi, kísérő tanulmányokkal, bibliográfiával*, Bp., Magyar Írószövetség – Belvárosi Könyvkiadó, 1999, 32.

<sup>2</sup> Devecserit 1953-ban Kossuth-díjjal jutalmazták Homérosz-magyarításaiért, amelyek a mai napig kanonikus fordításoknak számítanak. Az 1947-es *Odüsszeia*- és az 1952-es *Iliász*-fordítás egyöntetű pozitív fogadtatásban részesült a szakma részéről is, ezt az elismerő recenziók sora mellett jól mutatja a klasszika-filológus Révay József egy magánlevélben tett megjegyzése, amely szerint Devecseri „száz évre megoldotta a magyar Homérosz ügyét” Révay József Devecseri Gábornak, 1953. szeptember 26., PIM Kt., Devecseri Gábor-hagyaték, V. 5578/219/3.

<sup>3</sup> Igaz, Rideg Sándorról, a korszak ismert katonairójáról (és az *Indul a bakterház* című regény szerzőjéről) közölt portrét a *Lágmányosi istenekben*, a szövegben pedig történik utalás arra, hogy Devecseri

tűnhet, Devecseri számára a gyerek- és fiatalkor az, amely a költői és műfordítói életmű alakulását a legerősebben, sőt szinte kizárólagosan befolyásolta. A humán értelmiségi szülei, valamint gyerekkori legjobb barátai, Karinthy Gábor és Karinthy Ferenc révén írók és költők között nevelkedett Devecseri ezekben a kései memoárokból a *Nyugat* nagy nemzedékének alakjaira emlékezik vissza a legszívesebben: Somlyó Zoltánra (akiről barátaival egy költői társaságot is elneveztek), Babits Mihályra, Füst Milánra, Karinthy Frigyesre, Kosztolányi Dezsőre és másokra. Az ötvenes években azonban – ugyancsak mások mellett – éppen az említett szerzők voltak azok, akikre „l’art pour l’art”, *tehát* reakciós esztétikai nézeteik és/vagy hangsúlyosan polgári, „kávéházi” életmódjuk miatt nem volt ajánlatos ideálként tekinteni. A korabeli irodalmi mezőbe bekerülni vágyó alkotóknak nem volt más módjuk az érvényesülésre, mint az említett szerzők által reprezentált irodalmi hagyomány megtagadása és a még bontakozóban lévő, szovjet mintát követő szocialista realizmus nyelvének elsajátítása.<sup>4</sup> Ahogy György Péter írja a magyarországi nyilvánosság nyelvének 1945 utáni átalakulásáról:

A Magyar Dolgozók Pártja [...] a kezdetektől fogva mindent elkövetett, hogy centralizálja, államosítsa az írott és a beszélt nyelvet egyaránt, uralja a nyilvánosság eltérő tereiben használt retorikákat, s ez nem pusztán diktatórikus cenzúrát, hanem nyelvfilozófiai és politikai megfontolások elválaszthatatlan gyakorlatát is jelentette. A cenzúra csupán tematikai tilalmakat jelentett, ám a hatalom megszerzésének lényege a nyelvváltás kierőszakolásában állt.<sup>5</sup>

Persze voltak a korszakban olyan szerzők, akiknek az életműve – különböző okokból – kevésbé teszi láthatóvá ezt a kötelezően végrehajtott „nyelvváltást”. Az önkéntes vagy kényszerű szilenciumot vállaló művészeket nem számítva ide sorolhatók azok, akik korábban felhalmozott „szimbolikus tőkéjüknel”<sup>6</sup> és addigi műveik jellegénél fogva hosszabb vagy rövidebb ideig magukban rejtették a lehetőséget a magyar szocialista irodalom megteremtésére (például Illyés Gyula, Veres Péter vagy Déry Tibor). Ugyancsak kisebb – vagy inkább másfajta – törést jelentett a szocialista realizmus kívánalma azoknak, akik ekkor kezdték a pályájukat: itt mások mellett Nagy László, Juhász Ferenc vagy akár Galgóczi Erzsébet nevét érdemes említeni, akiknek az ötvenes évek irodalmi nyelve később sokkal inkább számított elrugaszkodási pontnak,

is a Néphadsereg írócsoportjának századosaként, később őrnagyként, majd alezredeseként szolgált. DEVECSERI GÁBOR, *„Lassan, gögösen” (Ridegiáda)* = *Uő, Lágymányosi istenek*, Bp., Szépirodalmi, 1975, 407–413.

<sup>4</sup> A szocialista realizmus, azon belül pedig mindenekelőtt a szocialista realista kritika sajátos szabályrendszerrel rendelkező nyelvként való értelmezhetőségéről Scheibner Tamás részletesen, számos magyar vonatkozású esettanulmány bemutatásával ír közelmúltban megjelent monográfiájában. SCHEIBNER Tamás, *A magyar irodalomtudomány szovjetizálása: A szocialista realista kritika és intézményei 1945–1953*, Bp., Ráció, 2014 (Ligatura).

<sup>5</sup> GYÖRGY Péter, *Az ismeretlen nyelv: A hatalom színrevitele*, Bp., Magvető, 2016, 15.

<sup>6</sup> A mezőkben érvényesülő tőkefajtákról bővebben lásd: Pierre BOURDIEU, *Gazdasági tőke, kulturális tőke, társadalmi tőke*, ford. BOGDÁN Éva = *Szociológiai irányzatok a XX. században: Olvasókönyv a szociológia történetéhez*, szerk. FELKAI GÁBOR, NÉMEDI DÉNES, SOMLAI PÉTER, Bp., Új Mandátum, 2000, 431–445.

meghaladandó kezdetnek, mint egy életművet alapjaiban átstrukturáló traumának. Az akkori középnemzedék – ahová Devecseri Gábor is sorolható – képviselői azonban egyértelmű választás elé kerültek, és aki a mezőn belülre akart kerülni (vagy benne akart maradni), annak világosan kifejezésre kellett juttatnia szakítását a háború előtti időszak irodalmával.

A Petőfi Irodalmi Múzeumban őrzött Devecseri-hagyatékban fennmaradt, ekkortájt keletkezett iratok, dokumentumok egyértelműen arra utalnak, hogy az első köteteiben az újklasszicizmus nyelvi-retorikai eszköztárát kamatoztató, a „hagyományörző modernség” mintapéldájának – bár nem kiemelkedő jelentőségű mintapéldájának – is beillő Devecseri-líra a szerző tudatos önalakítása, „önmaga felett gyakorolt hatalmának”<sup>7</sup> révén vett száznolcva fokos fordulatot a második világháborút követő években. Ahogy az 1949-es Lukács-vitához fűzött, immár a korszak nyelvéhez igazodó hozzászólásában írja a filozófus hírhedtté vált nyulacskametaforájával<sup>8</sup> kapcsolatban:

Ez a hasonlat megtévesztő, mert a szocialista kultúra hegyére nem kapaszkodhatik fel senki anélkül, hogy *át ne alakuljon*, hogy ennek a hegynek a részévé – ha bármilyen kis részévé is – ne váljék. Ez az a hegy, amelyre nyulacskák nem juthatnak fel. S a közvetlen feladat éppen íróinknak ez az *átalakulása* ahhoz, hogy alakítani tudjanak, hogy valóban „a lélek mérnökei” lehessenek.<sup>9</sup> [Kiemelések tőlem – R. G.]

Mint látható, utolsó mondatában Sztálint idéző szerzőnk 1949-re meglehetősen távol kerül a l'art pour l'art-tól: éppen ettől a kontraszttól tűnik különösen és a modern magyar költészet történetében szinte egyedülállóan nagy váltásnak Devecseri negyvenes évek végi – ötvenes évek eleji költői és közírói tevékenysége, amelyben az opportunizmus, vagyis a hatalom kívánalmaihoz való igazodás szándéka mellett minden bizonnyal értékrendjének különféle külső és belső hatások révén történő *átalakulása* is fontos szerepet játszott. Dolgozatom első részében ennek az irányváltásnak az életrajzi, irodalmi és politikai okait kívánom vizsgálni, amelyek jobb megismerése, úgy gondolom, magyarázatot adhat a költő e korszakának „főműveként” értelmezhető *Önkéntes határőr* keletkezésére is, amelyet pedig a dolgozat második felében fogok részletesen vizsgálni.

<sup>7</sup> SZOLLÁTH Dávid, *A kommunista aszketizmus esztétikája*, Bp., Balassi, 2011, 16.

<sup>8</sup> „[H]a egy mai író pár brosúra felületes olvasása után megtanulta felületesen kezelni a marxizmus terminológiáját, az még távolról sem jelenti, hogy művének eszmei tartalma Shakespeare, Molière vagy Goethe fölé emelkedett volna. A marxizmus-leninizmus csakugyan a Himalája a világnézetek között. De a rajta ugráló nyulacskák azért nem nagyobb állat, mint a síkság elefántja.” LUKÁCS György, *A marxista kritika feladatai = Magyar irodalom – Magyar kultúra: Válogatott tanulmányok*, Bp., Gondolat, 1970, 540–541.

<sup>9</sup> DEVECSERI Gábor, *Hozzászólás egy kritikához és egy önkritikához*, Szabad Nép, 1949. november 27, 8. Devecseri cikke volt egyébként az egyik legkorábbi – a magyar írók közül mindenképpen az első – hozzászólás a Lukács-vitához, erre fontos referenciaszöveggé utal is egyik, a hagyatékban megtalálható önéletrajzában. Vö. PIM Kt., Devecseri Gábor-hagyaték, *[Önéletrajzok, életrajzra vonatkozó jegyzetek]* c. pallium.

## 2. Az újklasszicizmustól a szocreálig

Kortársai és ez idáig egyetlen monográfusa, Rónay László egyaránt apolitikus, a napi közéleti ügyekkel nem szívesen foglalkozó személyiségként mutatják be Devecseri Gábort. 1948 előtti költészete is erről tanúskodik: jellemzően egyszerű természeti képek, pillanatnyi érzéki benyomásokból kiinduló verseitől távol áll bármiféle direkt közéletiség, lírája a horatiusi hagyományból táplálkozó intellektuális, izolált szemlélődést, a napi ügyeknél fontosabbnak látott és láttatott magánvilág verseibe foglalását tematizálja. A harmincas években nem számított egyedülálló vagy újszerű megoldásnak antik hagyomány és modern költészet „párosítása”, a kötött versformák és klasszikus motívumok használata. Tverdota György a „hagyományörző modernség” terminussal jelöli ezt a korabeli trendet, amelynek kialakulása szerint az avantgárd irányzatok húszas évek végi kiüresedésére adott válaszreakcióként is felfogható.<sup>10</sup> Hasonlóan vélekedik a kérdésről Vas István, aki memoárjában szintén az avantgárdtól való elszakadás következményeként értékeli saját és kortársai költészetének harmincas évekbeli klasszicizálódását.<sup>11</sup> Devecseri azonban nem ezen az úton jutott el a „hagyományörző modernséghez”: verseszménye ifjúkori, már említett példaképei hatására alakult ki, valamint okkal feltételezhetjük, hogy klasszika-filológusi tanulmányai, azon belül pedig kifejezetten Kerényi Károly – és a körülötte csoportosuló fiatalok által létrehozott folyóirat, a Devecseri több fordítását közlő *Argonauták*,<sup>12</sup> illetve szintén az antik hagyomány felélesztésén munkálkodó, Kerényi-féle Sziget-kör – is komoly szerepet játszott versvilágának a fejlődésében. Általánosságban elmondható, hogy Devecseri munkássága már ekkor is kettős megítélés alá esett: bár jelentek meg elismerő bírálatok saját versesköteteiről, a kortársak mégis elsősorban a nagy ókori költők (Catullus, Homérosz, Alkaios stb.) fordítóját tisztelték benne. A háború befejeződése utáni évben kiadott, *Levél a hegyről* című gyűjteményes kötete – amely a legújabb versek mellett a korábbi kötetek: az 1936-os *A mulatságos tenger*, az 1939-es *Barátaimhoz* és az 1945-ös *Margitszigeti elégia* válogatott darabjait is tartalmazza – kapcsán írt kritikájában Szentkuthy Miklós szava is tette a Devecseri-líra klasszicizmusának

<sup>10</sup> „A fókuszban az a meggyőződés állt, hogy a modernség akadálytalanul összeegyeztethető a hagyományokhoz való visszatéréssel. [...] Az avantgárd felfogásában a modernség egyenlő a forma forradalmával. Az új irány képviselői ellenben úgy ítélték meg: a művész a kor legégetőbb kérdéseire úttörő módon válaszolhat anélkül, hogy rákényszerülne arra, hogy a művészet évezredes szabályait, egyetemesen elfogadott értékeit meg kellene tagadnia. A korszerű alkotó előtt óriási mozgásteret nyitottak ezzel arra, hogy a múlt örökségét szabadon kiaknázza.” TVERDOTA György, *A hagyományörző modernség születése*, Literatura, 2014, 2. sz., 130.

<sup>11</sup> „Klasszicizálás és kísérlet, ez így együtt paradoxonnak hat, holott a harmincas évek elején fölleveníteni a hexametert költőileg valójában kísérletjellegűbb vállalkozás volt, mint az avantgárd művészet Európaszerte gyakorolt, sőt megmerevedett hagyományát folytatni.” VAS István, *Mért vijjog a saskeselyű?*, Bp., Szépirodalmi, 1981, I, 198.

<sup>12</sup> VÖ. TRENCSENYI Katalin, *Az Argohajósok (és más „görögök”) viszontagságos kalandjai századunk harmincas éveiben: Az Argonauták című folyóirat története*, It, 1996, 3–4. sz., 392–401.

nem szerves kifejlődését és (szerinte) ebből következő mesterkéltségét, felületességét. A recenzens kifogásolja a költő „koravén, oktató hangon előadott gondolatait az élet rejtelmességéről, mulandóságáról”, „lagymatag rezignáltságba bágyasztott táj-hangulatait”, és szemére veti, hogy „túl jól gyakorolta be, már ifjúkorában, a »görög ősz« fáradtság-mintáit”. A kritika végkövetkeztetése szerint, bár Devecseri törekszik rá, művészete nem tekinthető valóban átélt klasszicista lírának. „Egyik chanson-lebegésű verse (Andrássy-úti őszi délelőtt) végén a költő »kilép a világból«. Ne tegye. Teljes erejével lépjen bele: a nyakáig”<sup>13</sup> – összegzi mondandóját Szentkuthy.

A világba való „belépés” – bár Szentkuthy nyilvánvalóan nem efféle belépésre utal szövegében – nem sokkal később valóban megtörtént. Nehéz pontos dátumhoz kötni Devecseri gondolkodásbeli fordulatát, Rónay László szerint a szemléletváltás gyökerei a második világháború tapasztalatában keresendők: „[h]umanista meggyőződését alapján kezdte ki a háború, a munkaszolgálat megaláztatásai s az egyre fokozódó terror. Mit szegezhetett szembe a költő korával? Devecseri még ekkor is töretlenül hitt a nagy humanista örökség korszerűségében és időszerűségében.”<sup>14</sup> Eszerint Devecseri fordulatának gyökerei közvetlenül a háború időszakára vezethetők vissza, versei és esszéi azonban még évekig a „humanista örökség korszerűségét” hirdették – előbbire az imént említett, *Levél a hegyről* című kötet, utóbbira a Kosztolányiról írt 1946-os esszéfűzér<sup>15</sup> lehet bizonyíték.

A hagyaték tanúsága szerint az alkotáslélektani fordulat Devecserinek az újjáalakult honvédségbe való belépése után vált igazán explicitté. Az *Önéletrajzok, életrajzra vonatkozó jegyzetek* feliratú palliumban Devecseri több, a negyvenes–ötvenes évek fordulóján táján keletkezett önéletrajza is megtalálható. Az ezekből kiolvasható, a szerző korabeli érvényesülési stratégiája szempontjából rendkívül tanulságos önreprezentációs eljárások vizsgálatára rövidesen kitérek – most csak arra a két, mindegyik szövegben visszatérő dátumra szeretném felhívni a figyelmet, amelyeket Devecseri élete legfontosabb mérföldkövei között említ. Az egyik dátum 1947 nyara, amikor belépett a Magyar Kommunista Pártba, a másik 1948 júniusa, amikor a Magyar Néphadsereg szolgálatába állt, ahol előbb századosi, majd őrnagy, még később alezredesi rangban tevékenykedett. Az első években a Petőfi Nevelőtisztviselői Akadémia irodalomtanáraként dolgozott, feladata elsősorban a „haladó szellemiségű” magyar költők, mint például Petőfi, Ady és József Attila költészetének ismertetése volt, de a régebbi korok magyar és világirodalmáról is tartott előadásokat – ezek jegyzetei megtalálhatók a hagyaték *Devecseri Gábor beszédei, előadásai, általa írt nekrológok* című palliumában. Oktatói munkájával párhuzamosan Devecseri a Néphadsereg külön bejáratú írócsoportjának is a tagja lett, mások mellett Illés Béla, Gergely Sándor és Rideg Sándor tartoztak a munkatársai közé. Munkaköréhez tartozott előbb a *Néphadsereg* című lap

<sup>13</sup> SZENTKUTHY Miklós, *Levél a hegyről*, Magyarok, 1947, 4. sz., 312–313.

<sup>14</sup> RÓNAY László, *Devecseri Gábor alkotásai és vallomásai tükrében*, Bp., Szépirodalmi, 1979, 75.

<sup>15</sup> DEVECSERI GÁBOR, *Az élő Kosztolányi*, Bp., Officina, é. n. [1946].

szerkesztésében való részvétel, 1953-as indulásától pedig a *Szabad Hazánkért* című katonai irodalmi folyóirat főszerkesztőjévé nevezték ki. Nagy valószínűséggel ezek a funkciói (amelyekhez 1949 és 1951 között az Írószövetség főtitkári tisztsége is társult) is szerepet játszott abban, hogy Devecseri figyelme az 1949 után az irodalom propagandafunkcióját egyre inkább kiaknázni igyekvő kultúrpolitikai hatalom által preferált alkalmi költészet felé fordult: ezt a váltást dokumentálja *Arccal előre* című költeménye is, amely az 1950-ben megjelent *Terjed a fény* című kötet nyitódarabja és programverse lett. Teljes terjedelmében idézem az elmúlt idők bírálataként, a szerző „verses önkritikájaként” is olvasható szöveget:

Míg ifjú voltam, emlékekből éltem,  
hátráltam a jövőbe.  
Csak akkor láttam meg napjaimat,  
mikor letűntek.  
Így azután ködből ködöt kavartam,  
volt ál-nyugalmam  
s valódi boldogságom, mely azonban csak úgy sütött át  
a kívántam-ködön, mint lámpa fénye  
a Rózsadombon  
télen, mikor köd, köd, köd hull a tájra  
s a lágy, tejes fényt  
kopár fák ágából az este metszi  
fekete sugarakkal.  
Kevés olyan tettem volt, amire  
büszke lehetnék;  
a Halászbástyáról, hol én a bombák  
hullása idején is  
tudtam beszélni a vélt örök  
szellem s a rosszul értett alkotás  
hatalmáról nem egyszer, Czibulya  
bajtársam távcsöves puskával lőtt át  
a nyilasokra...  
Volt, amit helyesen tettem, de azt is  
csak most tudom jól  
látni és megítélni és örömmel  
próbálni újra.  
Be későn fordított előre arccal  
a Párt, a Pártom!  
Be későn történt, hogy, mi mindig itt volt,  
valóban látom.  
Nem történt későn! Friss rohamra küldök  
sok lomha évet.  
Mert ifjú lettem végül az időben  
s jövőre-érett.<sup>16</sup>

<sup>16</sup> DEVECSERI GÁBOR, *Arccal előre* = Uő, *Terjed a fény*, Bp., Hungária, 1950, 5–6.

A korszak irodalmi kliséinek megfelelően a vers a múlt és a jelen szembeállításának eljárásán alapszik, ahol a múlt egyszerre jelenik meg a lírai én „ál-nyugalmának”, csak az emlékeiből élő, feledésre ítéltetett, értékszegény időszakaként és az egész ország számára vészterhes, a háborút egyenes következményként ábrázoló események hordozójaként. Lényeges, több későbbi szövegben is visszatérő motívum a budai vár ostromának jelenete,<sup>17</sup> amelyben a lírai én a nyilasokra távcsöves puskával lövő hőssel ellentétben „a vélt örök szellem s a rosszul értett alkotás hatalmán” merengő, tehetetlen alakként tűnik fel. Ezt a tehetetlenséget szünteti meg a Párt, amely „arccal előre”, a valóban létező dolgokra irányítja az immár ifjúvá és „jövőre-éretté” vált versbeszélő tekintetét. Az *Arccal előre* a pártköltő ars poeticájaként, Devecseri ötvenes évekbeli munkásságát tükröző szöveggént olvasható. A primer művek mellett azonban a költő ekkoriban megjelent értekező szövegei, valamint a hagyatékban fennmaradt levelek, dokumentumok is jól érzékeltetik azt a tudatosan és folyamatosan működtetett aszketikus gyakorlatot, amely „gyanús” előéletének feledtetését és az új hatalom melletti őszinte elköteleződés bizonyítását szolgálták.

### 3. A pártba vetett hit mint az „önazonosság alapja”

Tanulságos jellemzést ad Devecseriről és az itt tárgyalt korszakról a költő barátja, egykori példaképének fia, Somlyó György, egy 1996-ban írt visszaemlékezésében. Érdemes hosszabban idézni a szövegből:

Az álarcosbál néhány éven át folytatódott. Egészen a puskafogásról és puskatisztogatásról szóló tankölteményekig, amelyeket Devecseri az ugyancsak az ő szerkesztése alá tartozó honvédfolyóirat számára szerzett alig hihető, mégis teljes „beleéléssel”; hogy végül eljusson a pálya mélypontját képviselő *Önkéntes határőr* közvetlenül, nagyon is tudatos politikai célzattal kívülről ihletett, Devecseri naiv hite számára azonban valóságos, mi több, „realista” kis „naiv eposzáig”. Ne hamarkodjunk el szemöldökünk gyors és szigorú összehasonlását a „hit” szó olvastán. Ha valakinek volt „tehetsége” az egyszerre spontán és tudatos öncsalásra – a politikánál fundamentálisabb lelki rétegekben is –, az ő volt.<sup>18</sup>

Nem egyszerű feladat eldönteni, hogy Devecseri Gábor ötvenes évekbeli ténykedésében milyen arányban vegyül a „naiv hit”, valamint a „spontán és tudatos öncsalás”,

<sup>17</sup> A jelenetet az 1954-ben megjelent *Jövendő tükre* című kötet nyitóversében, az *Égett a Várban* is feldolgozza, az *Arccal előre* című szöveghez képest lényegében változatlan retorikával: „Égett a Vár. Az ablakok / kerete is lángot fogott. / Nappal volt. Mit világított [sic!] meg / a sok lángnyelv? A holnapot. // De én csak a tegnapot láttam / az égő, omló, vérző Várban, / a fojtogató évek végét / s még nem a jövő születését.” A vers végére a múltban a Várat égető lángnyelvek „a párt szavának és hevének” szimbólumává emelkednek, amelyek harcra hívják az immár tudatossá érett költőt: „Lángnyelvek, ti jöttök velem. / Erősödik a küzdelem. / A táncotokban lobogó harc / ne égjen többé nélkülüm”. DEVECSERI GÁBOR, *Égett a vár* = Uő, *Jövendő tükre*, Bp., Szépirodalmi, 1954, 7–8.

<sup>18</sup> SOMLYÓ György, „Zeusz hasznos fia...” Devecseri Gáborról – A *De amore új megjelenése mentén* = *Imáttal ima: Kortársak Devecseri Gábor emlékére*, szerk. MARÓTI István, Bp., Petőfi Irodalmi Múzeum, 2001, 195–196.

az a folyamat mindenesetre pontosan nyomon követhető a meglévő dokumentumok alapján, ahogyan saját múltját igyekezett „véggépp eltörölni” mind a szűkebb, mind a tágabb nyilvánosságnak szánt szövegeiben.

Berda József 1949. szeptember 20-án kelt levele, amelyben a proletársorból származó költő gratulál Devecseri írószövetségi főtitkári kinevezéséhez, különös tanáccsal zárul: „Ne szégyeld Homeros-fordításod, sőt Catullust sem.”<sup>19</sup> A fiatalabb pályatárs nyilvánvalóan új funkciójában sem szégyellte korábbi műfordítói munkásságát (hiszen később a nagy homéroszi eposzok lefordítása hozta meg neki a legnagyobb állami kitüntetést), Berda tanácsa azonban jelzésértékű: felhívja Devecseri figyelmét arra, hogy kinevezésével egy gyökeresen eltérő, Homérosszal és Catullusszal nehezen összeegyeztethető kultúra vezetői rétegébe került. Ha az ókori auktoroktól nem is, fiatakori mestereitől mindenképpen igyekezett eltávolodni, ezt pedig minél több fórumon megpróbálta deklarálni. Egy 1949. július 14-én keltezett, a hagyatékban fennmaradt önéletrajzában világosan megmutatkozik a saját múltját és jelenét új színben feltüntetni igyekvő önreprezentációs gesztus.<sup>20</sup> Már családi viszonyainak bemutatása, szülei kommunista kötődésének hangsúlyozása is árulkodó (különösen annak fényében, hogy a Devecseri szülők a két háború között köztudottan Karinthy Frigyes asztaltársaságához tartoztak, és ezzel feltehetőleg a hatalom köreiből is tisztában voltak): „Apám, dr. Devecseri Emil, jogi doktor, magántisztviselő (jelenleg a »Szikra« könyvkiadó Marxista Osztályán lektor), anyám Guthi Erzsébet műfordító (jelenleg a »Szikra« megbízásából dolgozik fordításon). Vagyunkunk nem volt és nincs.”<sup>21</sup> Szüleiről töredelmesen bevallja, hogy a felszabadulás után a Szociáldemokrata Pártba léptek be, a két munkáspárt 1948-as egyesülése után azonban mind a ketten a Magyar Dolgozók Pártjának tagjai lettek. Devecseri saját magáról is mindent megvall a szövegben, többek között azt, hogy az egyetemen a latin és a görög mellett egy ideig az angol szakra is járt, ez utóbbit azonban hamar leadta; de bevallja azt is, hogy 1947 elején belépett a Deák Ferenc szabadkőműves páholyba, ahol egy előadást is tartott, siet azonban leszögezni, hogy néhány alkalom után kilépett a szervezetből.

<sup>19</sup> Berda József Devecseri Gábornak, 1949. szeptember 20., PIM Kt., Devecseri Gábor-hagyaték, V. 5578/47.

<sup>20</sup> PIM Kt., Devecseri Gábor-hagyaték, [Önéletrajzok, életrajzra vonatkozó jegyzetek] c. pallium. A hagyatékból nem derül ki, hogy milyen célból született a szöveg, de a dátum alapján feltételezhető, hogy a fent említett írószövetségi funkció betöltésével van kapcsolatban.

<sup>21</sup> PIM Kt., Devecseri Gábor-hagyaték, [Önéletrajzok, életrajzra vonatkozó jegyzetek] c. pallium. Édesapja kommunista meggyőződésének erőteljes hangsúlyozása egyébként egy 1950. június 29-én keltezett, feltehetőleg az előző évben megszüntetett BSZKRT utódszerveként funkcionáló Fővárosi Villamos Vasút Községi Vállalat (FVKV) illetékeseihez intézett panaszlevélben is megjelenik. A felháborodott levélben Devecseri arról számol be, hogy egy villamoskalauz a 6-os villamos margitszigeti megállójában megvárta, és nem engedte felszállni a járműre a költő idős édesapját, feltehetőleg azért, mert „pártjelvény volt rajta”. Nem érdemes firtatni a történet igazságát, mindenesetre tanulságos adalékkal szolgál a láthatóan frusztrált, talán édesapja és saját múltját kompenzálni igyekvő Devecseri ötvenes évekbeli buzgóságának megismeréséhez. PIM Kt., Devecseri Gábor-hagyaték, V. 5578/24/1.



Furcsának tűnhet ez a minden apróságra kitérő, néhol feleslegesen részletesnek tűnő önvallomás, fontos azonban észrevennünk, hogy éppen e részletesség okán válik ez a néhány oldalas szöveg a szerző belső meggyőződésének rituális „színrevitelévé”. Ahogy a „hatalom színrevitelének” fogalmát körüljáró György Péter írja:

[a] kommunista antropológia [...] nem érte be a pragmatikus kooperációval, ellenben a Párt előtti feltétlen őszinteség vált a belső meggyőződés bizonyítékává, a Pártnak való megfelelés lett az önazonosság alapja is. A belső meggyőződés elvéből fakadó, feltétlen ön-vallomás erejébe vetett bizalom katarzisa, amelynek kihasználásában a kommunistáknál jobban politikai mozgalom még nem jeleskedett.<sup>22</sup>

Az idézett önéletrajz „önkritikai” részéhez tartozik Devecseri Babits Mihályhoz való viszonya is. Mint írja, fiatalkori, „tudatos költői munkatervét” Babits példája ösztönözte, és nem hallgatja el azt sem, hogy az első irodalmi közösség, ahová tartozott, a *Nyugat* köre volt. A Babitscsal – mint a szocialista realista kritika által sokat kárhoztatott „üres esztétizálást”, „elefántcsonttorony-magatartást” megtestesítő költővel – egykor ápolta személyes és szakmai kapcsolat a kommunista irodalompolitika negyvenes évek közepétől induló, többek között Horváth Márton hírhedt Babits-cikke<sup>23</sup> által is jelzett expanziója óta nem számított túl jó ajánlólevélnek. Önéletrajzában Devecseri éppen ezért kategorikusan elhatárolódik korábbi mestereitől és nézeteiktől: „A polgári struccpolitikát és vélt politikátlanságot különösen megutáltam. Politikai öntudatom kialakulása részben azért nem volt gyorsabb, mert régi mestereim közül többen ugyanakkor, mikor a mesterségbeli technikában előbbrevíttek, politikai fejlődésben hátráltattak.” Jól megfigyelhető a szövegben a politikai öntudat és a mesterségbeli tudás egymással való szembeállítás: más szerzők (Lukács György, Déry Tibor, Galgóczi Erzsébet stb.) kapcsán Szolláth Dávid a kommunista aszketizmus irodalmi ízlést is befolyásoló hatásaként foglalkozik ezzel a jelenséggel, amely szerinte a tudatos önformálás egy speciális, esztétikai vonatkozású leágazásaként értelmezhető. Devecseri sem marad adós önéletrajzában az önmagán elvégzett munka bemutatásával:

1947 júniusában feleségemmel együtt beléptem a Magyar Kommunista Pártba. Az a fejlődési folyamat fejeződött itt be, illetőleg indult új és egyenes úton tovább, amely a marxizmus-leninizmus igazságait fölismertette velem. [...] Lírai költő vagyok. Egész múltbeli magatartásom kiértékelését verseimben végeztem el, fejlődésem üteme is nyomomkövetető verseimben.

A versek tehát szuverén művészeti alkotások helyett pontosan meghatározott funkcióval – a költő „múltbeli magatartásának kiértékelésének” funkciójával – bíró produktumokként jelennek meg Devecseri elbeszélésében, amelyek esztétikai értékénél fontosabb a költő „átalakulásában” betöltött szerepük.

<sup>22</sup> GYÖRGY, i. m., 19.

<sup>23</sup> HORVÁTH Márton, *Babits halotti maszkja*, Szabad Nép, 1945. május 31.

Amilyen mértékben fejlődtem politikailag, olyan ütemben vetkőzte le költészetem az öncélú esztétizmus maradványait is. József Attila szavával szólva „tudatos jövőbe látó” költő kívánok lenni, verseimmel is a harcos szocializmusért küzdeni. Ez év áprilisában a párisi békekongresszus küldöttjéül jelöltek. Francia beutazási engedélyt nem kaptam, a prágai kongresszuson vettem részt; Nanking felszabadulásának hírére itt írtam „Nankingi hír” című versemet, melyet máig legjobb költeményemnek érzek.<sup>24</sup>

Nagy eséllyel örökre rejtély marad, hogy Devecseri valójában milyen véleménnyel volt szövegeiről azok keletkezésének idejében (például az említett *Nankingi hír* olyan sorairól, mint „Fölpattan mongol, bolgár és olasz, / görög gyermekek állnak székükön, / felszökkennek a magyarok, szlovákok / és felszökik a szemükbe a könny”<sup>25</sup>), annyi mindenesetre kijelenthető, hogy az ötvenes évek elejére sikerült végrehajtania azt a tudatos költői imázsváltást, amely a kialakult irodalmi mezőben való érvényesüléshez számára szükségeltetett.

Rónay László említi monográfiájában, hogy Devecseri fiatakorától kezdve híres volt arról barátai és kollégái körében, hogy:

szinte készen született keze alatt a mű. A legkülönfélébb alkalmakkor tudott írni: akár egy vidám társaság közepén. Sokan felületesnek, kapkodónak, elszórtaknak érezték formálását, holott azt a gyakorlatot támasztja föl, melyet már Horatius is a költők ősi jogának érzett ars poeticájában: „Mindenkor akármit merhettek költők s festők, megvolt a joguk rá.” Devecseri e gondolatot alkalmazza a maga költői gyakorlatára: *Minden, ami van, versre méltó – és ami nincs, az is.*<sup>26</sup> [*Kiemelés az eredetiben.*]

A költő legendás könnyedsége segítségével lehetett választott új műfaja, az alkalmi költészet gyakorlásakor is az ötvenes években. A hagyatékban több olyan levél található, amely arról tanúskodik, hogy Devecseri nem egy esetben „megrendelésre” dolgozott: „megrendelőjétől” megkapta a témát, a követendő irányvonalat, és hogy mikor kell elkészülnie a szöveggel. Ilyen például az a felettese, Nógrádi Sándor honvédelmi miniszterhelyettes által szignált, keltezetlen küldemény, amelyben feltehetőleg a fent

<sup>24</sup> PIM Kt., Devecseri Gábor-hagyaték, [*Önéletrajzok, életrajzra vonatkozó jegyzetek*] c. pallium. Két évvel a fent idézett sorok keletkezése után, Babits halálának tizedik évfordulóján Devecseri egy teljes kolumnás esszét publikált az *Irodalmi Ujságban Gondolatok Babits Mihály költészetéről* címmel. Az 1949-es önéletrajzból kiolvasható elhatárolódás helyett itt Babits költészetének a szocialista hagyományba való inkorporálásának szándékára figyelhetünk fel: a teljes életművet madártávlatból áttekintő értékező a fejlődésregény szerkezeti vázát kölcsönvéve az üres, individualista formajátékoktól a közösségi költő szerepéhez a *Jónás* könyvével megtérő Babits alakját tárja az olvasó elé. Babits „őszinte, de korlátozott humanizmusa”, valamint az, hogy „nem jutott el a kor vezető eszméjéhez”, együtt volt az oka Devecseri szerint, hogy *A lírikus epilógjában* foglaltak szerint a „mindenséget versbe venni” kívánó költő a megörökíteni kívánt „mindenséget teljesen saját korlátaiba börtönözte”. Az idősödő Babits azonban leszámolt szüklátókörűségével, és „élete utolsó évtizedében tanítványaitól, a proletariátus és a parasztság hangját megszólaltató József Attilától [!], Illyéstől is tanult”. A cikk az alábbi feloldással zárul: „Babitsól lehet és kell tanulnunk. Természetesen sohasem kritika nélkül.” DEVECSERI Gábor, *Gondolatok Babits Mihály költészetéről*, Irodalmi Ujság, 1951. augusztus 2., 3.

<sup>25</sup> DEVECSERI Gábor, *Nankingi hír = Terjed a fény, i. m.*, 15.

<sup>26</sup> RÓNAY, i. m., 85.

említett prágai békekongresszus tiszteletére írt vers alkotására szólítja fel Devecserit. „A vers harcos szellemű, de ne kardcsörtető legyen. A békekongresszusnak nagy visszhangja kell, hogy legyen itthon és a külföldön” – szól a „megrendelés”.<sup>27</sup> Hasonló ügyben kereste fel 1952-ben a Népművelési Minisztérium is a költőt, ekkor Csillag Miklós főosztályvezető kérte fel egy oratóriumszöveg megírására, amely az épülő Inotai Erőművet dicsőíti.<sup>28</sup> A hagyaték dokumentumainak tanúsága szerint az *Önkéntes határőr* is „pártfeladatként” valósult meg 1951-ben. Mint utaltam rá, Devecseri Gábor a Néphadsereg Írócsoportjának oszlopos tagjaként fontos szerepet játszott a honvédség katonáinak irodalmi nevelésében, nem mellékesen pedig a szélesebb nyilvánossággal is az említett írói különítmény ismertette meg a Néphadsereg mindennapjait, és koordinálta az ilyen tárgyú szövegek keletkezését. A hagyaték *Katonairodalom* című kéziratári egységében megtalálható egy kézírásos, feltehetőleg 1950-ben keletkezett jegyzetlap, amely a közeljövőben tervezett, katonai tárgyú művek megírasi „ütemtervét” lajstromozza. A listán szerepel például Illyés Gyula, akinek 1950. március 15-éig kellett befejeznie *Két férfi* című filmregényét, vagy Sarkadi Imre, akinek a segesvári csatáról szóló, *Száz éve Segesvárnál* című elbeszélését kellett leadnia június 15-ig. Ugyanezen a listán szerepel Devecseri Gábor neve is, a név mellett pedig ez olvasható: „elbeszélő költemény a határőrségről (márc. 1-ig)” (lásd a tanulmány mellékleteként szereplő képet).<sup>29</sup>

<sup>27</sup> Nógrádi Sándor Devecseri Gábornak, é. n., június 11., PIM Kt., Devecseri Gábor-hagyaték, V. 5578/194.

<sup>28</sup> Csillag Miklós Devecseri Gábornak, 1952. szeptember 26., PIM Kt., Devecseri Gábor-hagyaték, V. 5578/193.

<sup>29</sup> PIM Kt., Devecseri Gábor-hagyaték, [*Katonairodalom*] c. pallium.

Katonai vers-antológia művészes ~~művészes~~ 15-ig Sz. K.

Király ~~Al~~, ~~Művész~~, Devecseri Illyés, Barabás

Novella és regényrészlet Sz. K.

Hegedűs, Waldyffel, Kesi

Járószói: Egri antológia 10.000 + 15.000 Sz. K. (Jelen) műf. végig

Jókai: Kőrösi ember fia 1. K. műf. végig

" = Satalkajall Sz. K. Márc. 15-re

" = Legintézetesebb humor (meghívás) 2. K. műf. végig

Seréb: Kélt Patakozár ?

Hegedűs Géza = Hunyadi

Tellár Tibor = Nyelvhagyományok (Művészes művészi el ? Utánerészi!)

Czibor: Vigvársall hóseiről regény (Művészes művészi el ?)

" = János Áron annak is → Utánerészi!

Dobos Jure: 19-es határolt (olt. 1-re)

Sarkadi Jure: Segesvár ifjúsági (június 15-re)

Devecseri: Albanió voltamárty - határvárosról (márc. 1-re)

Thér Klára: Ifjúsági életről, aki pilóta lén (ápr. 1-re)

Vasvári: Regény a nőjsheregről (ápr. 15-re)

Tellár Tibor: Elb. olt. páncélosokról (máj.)

Hainori Ottó: Ifjúsági élet, nőphag. (febr. 15-ig)

Illyés: Két férfi márc. 15-re

Illés Béla: Nőjshere utánerészi (1. olt. oltócare)

Hegedűs Géza: Erdélyi utánerészi

Művészes művészes művészes

Katonai tárgyú művek megírása „ütemterv”, 1950 körül, PIM Kt., Devecseri Gábor-hagyaték, [Katonairodalom] c. pallium

Egy másik, a *Szabad Hazánkért anyag* című palliumban található dokumentum is arra enged következtetni, hogy az ütemterv hivatalos, fentről jövő utasítást rögzít. Az 1953-ban indított *Szabad Hazánkért* első számait főszerkesztőként értékelő Devecseri megemlíti, hogy „[h]árom esztendővel ezelőtt az Írószövetség és a Honvédelmi Minisztérium kulturális osztálya néhány író számára lehetővé tette, hogy egy-egy félesztendőre bevonuljon a hadseregbe és katonatárgyú művet írjon.”<sup>30</sup> Tehát – bár a határőrség a kiélezett magyar–jugoszláv viszony éveiben nem a honvédség, hanem az Államvédelmi Hatóság (ÁVH) kötelékébe tartozott<sup>31</sup> – valószínűnek tűnik, hogy az *Önkéntes határőr* is a Honvédelmi Minisztérium és az Írószövetség közös kampányának részeként keletkezett. Egyébként nem ez az egyetlen, a déli határőrsegről szóló Devecseri-mű. A *Téli figyelő* című vers a *Határőr* folyóirat felkérésére készült: Szebelkó Imre hadnagy, a lap felelős szerkesztője 1949. július 20-i levelében „egy határvadász témájú vers” megírására ösztönözte felettesét.

A vers feladata az lenne, hogy a határainkon portyázó, lesen lévő határvadászokat az éberségre buzdítsa, a hazaszeretetre nevelje és az ellenség gyűlöletére szítsa. Ezt a verset a határőrség összes kultúrscsoportjainak műsorszámává tennénk. Az osztályharc jelenlegi viszonyai között, amikor az angol-amerikai imperialisták kémiskolákat állítanak fel Ausztriában, a Titó klikk gyilkosságára vetemedik, végtelenül fontos, hogy a határőrség harcos szellemét fokozzuk

– olvasható a felkérő levélben,<sup>32</sup> amelyet két hónappal később újabb felszólítás követett. A *Téli figyelő* kézírata – különböző magyarázó jegyzetek kíséretében, például arról, hogy miért fedi télen fehér lepel a hóban rejtőző határőröket – megtalálható a hagyatékban, sőt Devecseri később fel is vette *Jövendő tükre* című kötetébe. A költemény bizonyos tekintetben az *Önkéntes határőr* előtanulmányaként is felfogható: a közös téma mellett az is összeköti őket, hogy a természet, sőt maga a magyar anyaföld mindkét műben a határőröket segítő, antropomorfizált entitásként jelenik meg. Ahogy a *Téli figyelő*ben megszólított határőr válaszolja a feltett álnaiv kérdésre („Határőr elvtárs! A fehér lepel / miért borít téged, ha hull a hó?”):

Hogy a hazánkba titkon surranó  
gazembert észrevétlen érjem el.  
Hogy akkor lásson csak, mikor hiába  
szeretne visszaszökni már;  
s érezze: nemcsak én csapok le rája;  
de az egész havas határ!

<sup>30</sup> PIM Kt., Devecseri Gábor-hagyaték, [*Szabad Hazánkért anyag*] c. pallium.

<sup>31</sup> „A Jugoszláviával megromlott viszony volt az egyik fő oka a határőrség sürgős fejlesztésének, ezzel párhuzamosan pedig az Államvédelmi Hatóságba való integrálásának. 1950. január 1-jétől az ÁVH vette át a határvédelmet.” ORGOVÁNYI István, *Az Államvédelmi Hatóság Határőrség felderítő osztályának megszervezése és tevékenysége 1950 és 1956 között*, Betekintő, 2015, 1. sz., [http://www.betekinto.hu/2015\\_1\\_orgovanyi](http://www.betekinto.hu/2015_1_orgovanyi). (Utolsó megtekintés: 2016. április 25.)

<sup>32</sup> Szebelkó Imre Devecseri Gábornak, 1949. július 20., PIM Kt., Devecseri Gábor-hagyaték, V. 5578/296.

Hazám egész szent földje, melynek  
itt minden hajlatát jól ismerem;  
az ágak ellene szuronyt emelnek,  
mert mindig együtt öröködnék velem.<sup>33</sup>

Az *Önkéntes határőr* ugyanennek a mesterséges mitológiának a továbbírásaként, bővítéseként értelmezhető.

#### 4. *Önkéntes határőr*

Jugoszlávia 1948 óta tartó kiközösítése a szovjet tömbből<sup>34</sup> számos következménnyel járt Magyarországra nézve: egyrészt szomszédos államként Magyarország feladata lett déli határa védelmének megszervezése, amely óriási anyagi áldozatokat követelt, főleg, ha azt is számításba vesszük, hogy a jugoszláv fenyegetésre hivatkozva a határőrség megerősítése mellett a fegyverkezésre fordított egyéb állami kiadások mértéke is megugrott. 1950-ben, a szintén a jugoszlávellenes propaganda jegyében levezényelt Rajk-per után létrehozták a déli határsávot, amely 6 megye 15 járásának mintegy 300 települését foglalta magába, a 9000 négyzetkilométeres területen összesen 300 ezer magyar állampolgár élt. 1951-ben pedig megkezdődött a déli védelmi rendszer kialakítása, amely azonban csak 1955-ben, Hruscsov és Bulganyin belgrádi látogatását, vagyis a Titóval való hivatalos kibékülést követően – és a háborús készülődés okafogyottá válása után – készült el.<sup>35</sup>

Ebben a közegben játszódik Devecseri Gábor – éppen a legnagyobb fegyverkezési láz közepette írt és megjelent – verses elbeszélése. Az *Önkéntes határőr* rendkívül egyszerű történetet mond el, tanmesejellege és könnyen dekódolható üzenete éppen ezen a cizellálatlanságon alapszik. Egy éjszaka idegen érkezik a háború utáni „új világ” mellett elkötelezett Gajdács családhoz. Az ismeretlen férfi bort követel, rövid idő alatt illuminált állapotba kerül, és viselkedésével azonnal elárulja, hogy ártó szándékkal, jugoszláv megbízásból lépte át a határt. A család legfiatalabb tagja, a tizenhat éves Erzi kimászik szobája ablakán (épp idejében, a részeg betolakodó viselkedése ugyanis azt sejteti, hogy szándékában áll megrontani a lányt), és a közelben lévő határőrörsre siet. Útközben veszélyes helyzetbe keveredik, hiszen az erdőbe érve mozgólódást hall a határ déli oldala felől: megbújik a bokorban, elhithetve az újabb

<sup>33</sup> DEVECSERI GÁBOR, *Téli figyelő = Jövendő tükre, i. m.*, 25.

<sup>34</sup> Tito és Sztálin konfliktusát az 1947-es bledi jegyzőkönyv élezte ki, amelynek keretében Tito és Georgi Dimitrov egy jugoszláv–bolgár vámunió mellett kötelezte el magát, távlati céljaik között pedig a Duna menti szocialista országok laza föderációjának létrehozása is szerepelt. Egy 1948. január végi beszédében Sztálin „torz agyszüleménynak” minősítette az elképzelést, a Kominform 1948. június 28-i bukaresti határozata pedig „antimarxista, szovjetellenes” törekvései miatt kizárta Jugoszláviát a Tájékoztató Irodából. Vö. GYARMATI György, *A Rákosi-korszak – Rendszerváltó fordulatok évtizede Magyarországon, 1945–1956*, Bp., Rubicon, 2013, 115–116.

<sup>35</sup> Stefano BOTTONI, „Majdnem Nyugat” a szomszédban: A magyar–jugoszláv kapcsolatok az 1950–1980-as években, *História*, 2010, 1–2. sz., 44.

betolakodóval, hogy egy határvadász csapat búvik meg a magyar oldalon. A veszély elmúltával felkeresi a tényleges határőröket, akik megmentik családját a titóista kém-től. A történet második fele a határ menti idill bemutatását célozza: előbb a határőrök testvéri közössége, majd a falu hazaszerető, öntudatos kommunista közössége kerül az elbeszélés középpontjába.

A szövegben nem történik egyértelmű utalás a pontos helyszínre, az utolsó énekben, a történetet betetőző DISZ-gyűlés eksztatikus pillanataiban azonban szóba kerülnek „a mórakalmi úttörő-zenészek”.<sup>36</sup> Mórakalom környéke az ötvenes években (is) sűrűn szerepelt az állami médiumok híradásaiban mint az ország egyik legveszélyeztetettebb, a közvetlen háborús fenyegetésnek leginkább kitett területe. Az *Önkéntes határőr*, amely a határ menti lakosság hősiességének és az itt szolgálatot teljesítő határőrök elhivatottságának, valamint civilek és katonák baráti, sőt testvéri közösségének bemutatására vállalkozik, a korabeli híradásoknak megfelelően igen veszélyes helyként mutatja be a környéket. Érdekes a műről megjelent kritikák felől közelíteni ahhoz a valóságképhez, amelyet a sajtó és vele összhangban a hivatalos irodalom sugallt a déli határon uralkodó viszonyokról. Mészáros István *Szabad Nép*-beli kritikájában például siet leszögezni, hogy az *Önkéntes határőr* „[m]eséje: igaz történet”. A recenzens mindvégig igyekszik hangsúlyozni, hogy Devecseri alkotása minden tekintetben megfelel a realista művészet követelményeinek, hiszen nemhogy olyan történetet dolgoz fel, amely akár meg is történhetett volna, hanem egyenesen valós eseményeken alapszik. „Az elbeszélő költemény története ragaszkodik a megtörtént eseményekhez, a költő nem ereszi szabadjára fantáziáját” – írja Mészáros, cikke végén külön kiemelve, hogy Devecserinek éppen azért sikerült elkerülnie „új epikánk egyik legnagyobb hibáját, a »túlzúsúfoltságot«, mert mindvégig »ragaszkodott az igazsághoz»”.<sup>37</sup> Hasonlóan érvel Sötér István, a verses elbeszélés másik kritikusa is (szembetűnő egyébként, hogy Mészároson és Sötéren kívül senki nem írt a műről): „Nem maga teremtette hőseit Devecseri, – hanem szinte készen vette át őket a mindennapokból.” Sötér azt állítja a *Csillagban* publikált kritikájában, hogy az *Önkéntes határőr* témája „akár egy irodalmi riport témája is lehetne”, hiszen a főszereplőt, „Gajdács Erzsit a mi életünk mindennapjai szülték”. Műve kapcsán Devecseri Gábor írói fejlődését is dicséri, mondván, a verses elbeszélés megírásához „ki kellett lépnie költői révületének otthonos, de szűk kerítései közül – egy széles, gazdag, valóban költői, – mert valóságos – világba”.<sup>38</sup>

Az *Önkéntes határőr* – és a vele foglalkozó kritikák – egyik célja tehát egy alternatív, a hatalom szájíze szerint elgondolt valóság bemutatása volt, ezzel is legitimálva a mű megjelenése környékén felgyorsuló háborús készülődést. A szocializmus jelene azonban a korban uralkodó narratíva szerint nemcsak veszélyeket és nehézségeket

<sup>36</sup> DEVECSERI GÁBOR, *Önkéntes határőr*, Bp., Szépirodalmi, 1951, 36.

<sup>37</sup> MÉSZÁROS ISTVÁN, *Önkéntes határőr: Devecseri Gábor elbeszélő költeménye*, Szabad Nép, 1951. szeptember 21., 6.

<sup>38</sup> SÖTÉR ISTVÁN, *Devecseri Gábor: Önkéntes határőr*, Csillag, 1952, 1. sz., 108–110.

rejt magában, hanem egyszersmind a szebb jövő ígérését is hordozza.<sup>39</sup> Az elbeszélés *jelen* ideje a szocializmus végső győzelmét beteljesítő *jövőbe* vezető út kezdeteként tűnik fel Devecseri művében, a jelen ellenpontjaként pedig természetesen a háború és a Horthy-korszak *múltja*, amely viszont bármikor visszatérhet – ezúttal azonban nem Németország, hanem Jugoszlávia felől kell számítani a bűnös múlt pusztító erőire. A háborús idők és a jelen fenyegetésének tudatos összemosása Gajdács Erzszi visszaemlékezéseiben jelenik meg a legplasztikusabban, amikor a főhősnő saját és családja szenvedéseire asszociál a jugoszláv kémek mesterkedésében:

Erzsike fut, hogy ismerős katonákra leljen,  
 velük apját, édesanyját segíteni keljen.  
 Lábával a gondolata versenyt fut az éjben:  
 egy másodperc is elég, hogy negyvennégyig érjen.  
 Apját, anyját a fasiszták a falhoz terelték,  
 meg akarták ölni őket... Eleven az emlék;  
 tehetetlen félelemnek szorítását érzi,  
 és az égett tetők szagát... És most ez a férfi  
 éppolyan, mint, akik akkor a rémeik voltak,  
 kik azóta velük szemben „karolát” ácsoltak;  
 karolának tetejéből kémlelik a tájat,  
 őrizetlen foltot benne hol-merre találnak;  
 oda csúszni, lopakodni, oda vágnak törni,  
 a Gajdácsék kis tanyáját újra meggyötörni.  
 Amit akkor német szóra, most jenki parancsra  
 roncsolnak szét. Emelkedik a fenevad mancsa.<sup>40</sup>

Ugyancsak a múlt–jelen szembeállításra alapuló, szintén Gajdács Erzszi szemszögéből láttatott visszaemlékezés olvasható néhány lappal később is, amikor a lány a magyar vidék utóbbi években végbement fejlődésén mereng („Szüleik meg munkálkodtak, de nem borult mégse / virágba a kis tanya, az életük reménye. / Fölvillan még Szeged is, a komorarcú város... / Ma pedig, mint a tanyájuk, Szeged is virágos”), majd levonja a következtetést, hogy Tito, aki kémei révén ezekben a percekben is „a homályban terped”, éppen az idillként megélt jelent akarja elvenni tőle és szeretett közösségtől. „Nem adom az országot!« – láng gyullad a lányban. / »Rám van bízva ez a csücske.«

<sup>39</sup> „A sztálinista totalitárius államművészet – ontológiai kiindulópontját tekintve – mindig egy *kép* köré szerveződik. Ez a kép mindig a jövő egy *utópikus* elképzelése; elképzelése annak, ami empirikus értelemben nincs, de ami a »látzat szerint« mégiscsak létezik: ha máshol nem, akkor a művészetben, és ha máshogyan nem, akkor a jövő *jelenbe visszavetített* emlékképeként. Ezt a jelenbe visszavetített képet a sztálinista totalitárius államművészet az »előre-emlékezés« folyamatában nem megteremti, hanem sokkal inkább *felszabadítja* – hogyan? Paradox módon a társadalom *jelenbeli* folyamatainak elemzésével. Ez a felszabadító valóság-elemzés a totalitárius állam szolgálatában álló művész alapvető feladata.” PÓLIK József, *Az indoktrináció művészete = A zsarnokság szépsége: Tanulmányok a totalitarizmus művészetéről*, szerk. SZÉPLAKY Gerda, Pozsony, Kalligram, 2008, 59. [Kiemelések az eredetiben.]

<sup>40</sup> DEVECSERI, *Önkéntes határőr*, i. m., 10.



Ez lobog a lángban.”<sup>41</sup> De nemcsak Erzsi érzi az új és a régi idők közti különbséget: Tóth József határőr, amikor a negyedik énekben az ő szemszögéből követhetjük egy jugoszláv kém kézre kerítésének történetét, ugyancsak felidézi magában szenvedésekkel teli gyerekkorát. (Figyelemre méltó egyébként, hogy a mindvégig négyütemű tizennégyes – egy ősi nyolcasból és egy ősi hatosból felépülő – sorokban elbeszélte költemény ennél a résznél felező nyolcasra vált.)

Nem tudják követni szemmel,  
ügyes lehet a gazember.  
De ügyesebb nála Jóska:  
nyolcesztendő kora óta  
tizennyolc éves koráig  
a béresek útját róttá,  
kínban edződött sokáig.  
Apja meghalt fiatalon,  
Semsey gróf élt helyette,  
apját, magát Semsey gróf  
csendőrökkel megverette,  
a grófot a gyógyult ország  
kertjeinkből kivette:  
ne maradjon itt a métely,  
legyen házunktája tiszta.

S most a csendben, kód-köpenyben  
mintha száz gróf kúszna vissza!<sup>42</sup>

A múlt újabb rétege: a Horthy-korszak feudális berendezkedése jelenik meg Tóth József visszaemlékezésében. Jól megfigyelhető, ahogy a szöveg igyekszik elmosni a határokat az egymással bonyolult (történelmi, politikai, gazdasági stb.) összefüggésben álló, mégsem egyenesen egymásból következő (a „különutas” kommunista Jugoszlávia esetében pedig egyáltalán össze sem kapcsolható) rétegek között. Így kerül egyenlőségjel a náci Németország, a két háború közötti Magyarország és a titói Jugoszlávia közé.<sup>43</sup>

<sup>41</sup> DEVECSERI, *Önkéntes határőr, i. m.*, 13.

<sup>42</sup> DEVECSERI, *Önkéntes határőr, i. m.*, 25–26.

<sup>43</sup> A hagyatékban található egy vastag paksaméta, amely Devecseri Gábor diákoktól kapott leveleit gyűjti össze. A gyerekek leveleit minden esetben Rosznagl Matild, a Vörösmarty utcai Általános Leányiskola tanítónőjének sorai vezetik fel, aki 1950 és 1953 között Devecseri több művét elolvastatta tanulóival, és magát a költőt is többször vendégül látta osztályaiban. (Egy ilyen látogatás élményéről szól Devecseri *Éneklő lányok* című verse, amely a *Jövendő tiükre* kötetben jelent meg.) „Matyi néni” az *Önkéntes határőrt* is felolvasta egy negyedik osztályos csoportnak, és olvasónaplót íratott a tíz-tizenegy éves lányokkal a műről. A búzakalászokkal, vörös csillagokkal, sarlóval-kalapáccsal díszített olvasónaplókat a tanítónő elküldte Devecserinek. Kísérteties élményt nyújt bármelyik fogalmazás elolvasása, a legtanulságosabb azonban annak a lánynak a dolgozata, aki valamilyen oknál fogva – valószínűleg abban a hitben volt, hogy a déli határőrök nem jugoszláv, hanem német kémek ellen küzdenek 1951-ben – Tito és a nácik összemossa tehát legalább egy negyedik lány nál elérte a hatását. Tanulók levelei Devecseri Gábornak, PIM Kt., Devecseri Gábor-hagyaték, V. 5578/294.

Az elbeszélő gyakran alkalmazott megoldása, hogy a múltra vonatkozó, de pontosan ki nem fejtett utalásokat dőlt betűvel szedi, ezzel is a múlt homogenizálására, a különbségek láthatatlanná tételére törekedve. Ilyen például a Gajdácsékhoz betért kém magyarázkodása: „Hetet-havat összebeszélt, azt is, hogy hat éve / odaát él, azelőtt járt erre a vidékre.”<sup>44</sup> A „háború” szó helyettesítése a sejtelmes módon kurzivált „azelőtt”-tel többletjelentéssel ruházza fel a mondatot: a múltat néven nem nevezhető, már esetleges kimondása révén is visszatérő veszélyként jeleníti meg.

A korábban idézett *Téli figyelő* kapcsán szóba került az antropomorfizált természet szerepe Devecseri ötvenes évekbeli költészetében. Az *Önkéntes határőr* ugyancsak előszeretettel él ezzel az eszközzel, amellyel rendszerint a magyar föld és lakóinak szimbiózisát, elválaszthatatlan kapcsolatát érzékelteti. Az anyaföld, azon belül pedig kifejezetten a határsáv szeretete egyszerre válik a szövegben a hazafiság szimbólumává és mozgósító erővé, amely a külső betolakodó elleni védekezésre ösztökél. A föld mint oltalmat kérő és adó entitás ugyanabban a jelenetben tűnik fel először, amikor Erzsi fedezékben lapul a dél felől mozgolódó kémmel szemben.

erőt ad a föld most neki, magányos leánynak;  
a téli föld hűvössége tagjain elárad.  
„Védesz engem, – mondja a föld – s én védelek téged.”  
Erzsi forró vére felel: „A szívemmel védlek!”

Csodálatos, növekedő szív az ifjú lányé:  
mélyén csak a tanya képe, apjáé-anyjáé  
fénylett, mikor kirohant a csillagtalan éjbe –  
s íme érzi, hogy a szívbe egész határ fér be!<sup>45</sup>

A család és a metonimikusan magát a hazát jelképező „határ” iránti szeretet egymás mellé állítása az *Önkéntes határőr* szövegének egyik legfontosabb szervezőeleme, a föld kváziszereplőként való „megszólalása” is ezt az azonosítást szolgálja. Hogy a haza hálás az önkéntes és hivatásos határőrök erőfeszítéseikért, azt pedig egy üzenetet „súgva küldő” jegenyefa juttatja kifejezésre néhány oldallal később: „Köszönöm, hogy védtek / s a tanyánkért, a hazánkért mindent megtennétek.”<sup>46</sup> De az elbeszélő nemcsak az efféle explicit megnyilvánulásokból következtet arra, hogy a magyar nép kedves az anyatermészet számára: a nap is Magyarország és a keleti blokk országainak pártján áll, ezt jól bizonyítja az a kép, amelyben a kelet felől ébredő és viruló nap „mint kútba ugrik” nyugatra.

A növekedő piros nap a tanyákkal szemben  
egy kissé a levegőben csak lebeg egyhelyben,  
azután mint aki már az életét megúnta,  
a föld egyik hajlatába úgy ugrik, mint kútba.

<sup>44</sup> DEVECSERI, *Önkéntes határőr*, i. m., 17.

<sup>45</sup> DEVECSERI, *Önkéntes határőr*, i. m., 12.

<sup>46</sup> DEVECSERI, *Önkéntes határőr*, i. m., 22.

Nem hiába nálunk ébredt, odaáttra érve  
aludni vágy s vágyakozik a másnapi délre,  
mikor újra mifölöttünk járhat friss sugára,  
s Keletről küld oda is fényt, Jugoszláviára.<sup>47</sup>

Az antropomorfizált természet és a határ menti magyar lakosság egymás iránti szeretete mellett az itt élő emberek – civilek és határőrök – kölcsönös szeretete, sőt testvérisége is állandóan visszatérő motívuma a szövegnek. Mint említettem, a honvédség tagjainak pozitív ábrázolása az állami propaganda legfőbb feladatai közé tartozott, ennek megfelelően a Néphadsereg Írócsoportjának tagjai is nagy figyelmet fordítottak erre a kérdésre. Devecseri Gábor korábban idézett, a *Szabad Hazánkért* folyóirat első számait értékelő beszédében külön kitért rá, hogy a Néphadsereg megalakulása óta egyre jobban érződik a művészek „erősödő szeretete” a katonák iránt, aminek az egyik legfontosabb eredménye, hogy a magyar olvasóközönség is közelebb érzi magához – a Horthy-hadsereggel ellentétben – a nép soraiból, a nép védelmezésére felállított honvédséget. „A hadseregünk életével való megismerkedésnek nagy része van abban, hogy az írók és művészek körében az elvtelen pacifizmust leküzdöttük” – összegzi az elért eredményeket Devecseri.<sup>48</sup> Ugyanez az érvelés köszön vissza Mészáros István idézett kritikájában: mint írja, csak azok a katonaeletről szóló művek lehetnek megfelelőek, „amelyek a katonák vitézségét, hősiességét, a népelettel való szerves összefüggésben ábrázolják”, ez az állítás pedig szerintem különösen igaz az 1945 utáni időszakra, amikor „néphadseregünk lényege az, hogy a nép életének szerves, elszakíthatatlan része”.<sup>49</sup> [Kiemelés az eredetiben.] Devecseri verses elbeszélésének határőrei is „szerves, elszakíthatatlan részei” a határ menti lakosság életének – olyannyira, hogy Gajdács Erzszi legközelebbi hozzátartozói, így távoli szolgálatra vezényelt bátyja, valamint ugyancsak új helyre beosztott szerelme is határörként vigyáz a hazára. Erzszi és szülei jellemfejlődése éppen ebből, magányosságérzésének fokozatos leküzdéséből ismerhető fel a történet során: Erzszi az első énekben elkezdett, bátyjának írt levelében még arról panaszodik, hogy nélküle magányosnak és kiszolgáltatottnak érzik magukat, a történet előrehaladtával azonban felismeri, hogy a határőrök bátyja és szerelme helyett is vigyáznak a családjára. A betolakodó elfogása után a nyugovóra térő Gajdács szülők explicit módon meg is fogalmazzák a határőrség iránt táplált családi érzéseiket:

„Csak egymásban bízunk mi a katonákkal, apja” –  
szól az asszony félálomban. Férje is folytatja:  
„Valahogy én úgy is vagyok mindnyájukkal, – mondja  
maga elé – mintha mind a saját fiam volna...”<sup>50</sup>

<sup>47</sup> DEVECSERI, *Önkéntes határőr*, i. m., 35.

<sup>48</sup> PIM Kt., Devecseri Gábor-hagyaték, [*Szabad Hazánkért anyag*] c. pallium.

<sup>49</sup> MÉSZÁROS, i. m.

<sup>50</sup> DEVECSERI, *Önkéntes határőr*, i. m., 33.

Ahogy a szövegben megjelenített eltérő múlttrétegek – velük együtt pedig az általuk sugallt ellenségek –, úgy az emberek, a családtagok és a haza iránti szeretet, sőt a szerelem is közös regiszterbe csúszik: Erzszi érzései nem sokban térnek el hazája, szülei, testvére, a határőrök vagy néven nem nevezett szerelme iránt. Jól példázza ezt az elbeszélés utolsó szakasza, amikor Erzszi hezitál, hogy kinek mesélje el elsőként a vele történeteket, végül pedig úgy dönt, hogy az első énekben elkezdett, bátyjához írt levelét fogja befejezni ahelyett, hogy szerelmének írta:

Valakinek hadd mondja el! Annak, ki szívében  
a szerelmet felgyújtotta. Őneki. De mégsem!  
A szerelem, az csak egyé! S most azt érzi Erzszi,  
hogy egy egész világot vágy karjára ölelni.  
Szeretete pirosságát sok testvére lássa,  
és először a legelső, régi játszótársa.<sup>51</sup>

Nem pusztán a „kommunista aszketizmus” pseudoviktóriánus erkölcséről tanúskodik a fenti idézet, vagyis nem egyszerűen arról van szó, hogy mivel a szerelem a politikai tudatosság útját állja, vigyáznunk kell, nehogy gyengéd érzéseink úrrá legyenek rajtunk. „A szerelem, az csak egyé”, vagyis nem közösségi érzés, ekképp pedig alsóbbrendű az Erzszi, valamint vér szerinti és „fogadott” testvérei között lévő köteléknél.

Az *Önkéntes határőr* által sugallt idealizált világkép nagyjából úgy képzelhető el, mint Aprajafalva az ismert belga–amerikai rajzfilmben: zárt világban élő, egymással – nemre, korra, rokoni kötelékre való tekintet nélkül – azonos viszonyban álló, szinte a megszólalásig megegyező gondolkodású lények közösségeként, amely folyamatos külső veszélynek van kitéve – ez a konstans fenyegetettség azonban egyre csak erősíti a minden egyéni érzést felülíró csoportkohéziót.

## 5. A mű utóélete

Mint említettem, az *Önkéntes határőr*ről mindössze két kritika jelent meg a korabeli sajtóban – igaz, azok fontos fórumokon: a párt központi napilapjában és hivatalos irodalmi folyóiratában láttak nyomdafestéket –, a mű nyilvános visszhangja tehát meglehetősen csekélynek nevezhető. A hagyatékban azonban megtalálható egy kisméretű, Devecseri jegyzeteivel teleírt füzet, amely nagy valószínűséggel egy írószövetségi vita hozzászólásait rögzíti: amennyire Devecseri sietve papírra vetett soraiból kikövetkeztethető, az ankét témája a kortárs elbeszélő költészet helyzete volt, az egyik legfontosabb referenciaműként pedig az *Önkéntes határőr* szolgált.<sup>52</sup> A jegyzetek alapján úgy tűnik, Devecseri műve nem nyerte el kollégái tetszését: Tamási Lajos például a „mélységet” hiányolta belőle, Kónya Lajos „hevenyészettnek” nevezte a szöveget, Barabás Tibor pedig az „újszektáriánizmus” veszélyét látta benne. A szöveget illető negatív véleményeknél

<sup>51</sup> DEVECSERI, *Önkéntes határőr*, i. m., 43.

<sup>52</sup> PIM Kt., Devecseri Gábor-hagyaték, [*Devecseri Gábor jegyzetei*] c. pallium.

sokkal izgalmasabbak azonban azok a hozzászólások, amelyek Devecseri személyével foglalkoznak, és a költő múltjával, illetve annak meg nem haladásával magyarázzák a mű sikertelenségét. Az írószövevségi vita, úgy tűnik, nyilvános gyóntatássá változott, ahol a gyóntatópapként részt vevő tagok az előttük műveivel kitárulkozó író lelki üdvéért hadakoztak. A legharciasabb álláspontot Benjámin László foglalta el Devecserivel szemben: hozzászólását – Devecseri jegyzetei alapján – azzal kezdte, hogy „elfogult, rossz értelemben. Mindent, amit elmond, eddig soha nem mondta el. Az őszinteséghez bizalom és szeretet kell. Ez belőle velem [Devecserivel] szemben hiányzik”. A rossz anyagi körülmények közül érkező, gyerekkorától a munkásmozgalom vonzásában élő és alkotó Benjámin nem csinált titkot belőle, hogy bizalmatlansága és szeretetlensége „a múltból származik”, Devecserinek „az akkori világban elfoglalt helyzetéből indult”. Devecseri korábban „elfoglalt helyzetére” a dolgozat elején már kitértem: a legnagyobb rosszindulattal is maximum kispolgárnak nevezhető, albérletről albérletre költöző családja nem részesült semmiféle kiváltságban az „akkori világtól”, sőt egykori munkaszolgálatosként maga Devecseri is a korszak kárvallottjai közé tartozott. (Még akkor is, ha súlyos betegségeire hivatkozva hamar sikerült is leszereltetnie magát.) Benjámin – és a vita más hozzászólói – egyértelműen a költő *nyugatos* múltjára utal, amikor egykori kivételezett helyzetét kifogásolja. Mint mondta, az teszi bizalmatlanná Devecserivel szemben, hogy továbbra sem vetkőzte le „aranyifjúi magatartását”, ezért pedig művei őszinteségében sem tud hinni: „[Devecseri] úgy váltott át a régi hangról az újra [...] mint aki egyik villamosról a másikra száll át. Könnyű feladatot választott akkor, amikor 1. számú alkalmi költő lett.”

Devecseri korábbi munkássága mint a vele szembeni bizalmatlanság alapja többször előkerült a vita során, a legtöbben azonban mint leküzdendő feladatot, a „múlt kísértő árnyát” említették a *Nyugat* örökségét. Pontosabban Babits örökségét, amelyvel azonosították Devecseri korábbi költészeteszményét: a jegyzetfüzet vonatkozó szakaszából nem derül ki a most idézett hozzászóló személye, de az illető szerint Devecseri „az az ember, aki az utóbbi években a legnagyobb lépéseket tette a Párt felé. A szuper-babitsi dekadens lírától az Önk[éntes] h[atár]őrig. Nagy haladást tett előre”. Babits a szocialista költészet ősi ellenségeként, a haladást gátló, megtestesült gonoszként tűnik fel a vitában, aki miatt Devecseri lírája tíz évvel Babits halála után sem képes helyes útra térni. Ennek az is az oka, hogy – ugyancsak az iménti hozzászóló szerint – a költő nem szakította meg a kapcsolatot a „régí formalista művészekkel”, így például Babits Mihályné Török Sophie-val és Weöres Sándorral. A jövőre nézve a hozzászóló azt javasolta Devecserinek, hogy „számolja föl magában ezekhez az emberekhez való húzódását. [...] Hálát érezni ezek iránt az emberek iránt nem kell”. A vita rituális, már-már transzcendenciába hajló jellegét bizonyítja az a felszólítás, amely szerint Devecserinek a művészet után a magánéletében is meg kell tennie „a becsületes nagy lépéseket”, hiszen „a lelkében vannak még olyan szálak, amelyeket nem vágott teljesen el”. A jegyzetek alapján elmondható, hogy a művészi és a magánéletben tett

„becsületes nagy lépések” nem mindenki szerint hajthatók végre külön-külön, ebből következően pedig kétséges, hogy Devecseri valaha is képes lehetett volna megfelelni az elvárásoknak. Csohány Gabriella például szemmel láthatóan érzekelte az *Önkéntes határőr*ből kiolvasható törekvést a szocialista realizmus nyelvének való megfelelésre, ezt az igyekezetet mégsem tartja elégségesnek. „Nem vagy kemény, amikor keménynek kell lenni. Csak akkor írhat valaki keménységet és pártosat, ha ő maga is az.” A kör ezzel bezárult: Devecseri addig nem szabadulhat meg Babits kísértetétől, amíg műveivel nem bizonyítja ezt, viszont addig nem írhat „keménységet és pártosat”, amíg ő maga is nem válik keménnyé és pártossá. Igaz, hogy Máté György értékelte az *Önkéntes határőr* szerzőjének „törekvését” (közben viszont, a helyzet abszurditására jellemző módon, kifogásolta, hogy Devecseri „abszolút költői színvonalban nem mindig éri el a régi magát”), Gergely Sándor pedig meggyőződését fejezte ki, hogy „a mi D[evcseri] G[ábor]unk, a mi elvtársunk megbirkózik múltjának kísértő elemeivel”, a vita mégsem zárulhatott megnyugtatóan Devecseri számára. Jellemzőnek tarthatjuk Csohány Gabriella megjegyzését a költővel kapcsolatban: „Jó ember, jó gyerek akar lenni.” Devecseri Gábor, bármennyire is törekedett rá műveivel, nem volt képes bebocsáttatást nyerni a szocialista realista irodalom panteonjába. A leírt szó nem írhatta felül ideiglenesen megtagadott, ettől viszont még meg nem bocsátott múltját. Az *Önkéntes határőr* úgy lett Devecseri Gábor költészetének mélypontja, hogy minden igyekezete ellenére, „átalakulási” szándékának éveken át tartó bizonygatása ellenére sem sikerült meggyőznie környezetét arról, hogy sikerült szakítania a felszabadulás előtti, nyugatos korszakával.

Devecseri számára – mint oly sok más író, költő számára is – a Párt érdekeit szolgáló irodalmi törekvéseket a kiábrándulás évei követték 1954 után: a *Jövendő tükre* után tíz évig, az *Odüsszeusz szerelmei*ig nem jelentkezett verseskötettel – igaz, a hagyatékban megtalálható egy végül meg nem jelent kötet korrektúrája. Ahogy Rónay László említi monográfiájában, a szerző

ötvenes évek közepén való meghasonlottságáról sokkal egyértelműbb, világosabb képet formálhatnánk, ha annak idején megjelent volna *Beszélgés a természettel* címmel összeállított kötete, melynek korrektúráját is megcsinálta, s amely mégsem jelenhetett meg. Anyagát részben átvette az *Odüsszeusz szerelmei*be, részben „Kötetben meg nem jelent versek” cím alatt olvashatók az *Összegyűjtött versek*-ben.<sup>53</sup>

Ahogy a dolgozat elején utaltam rá, az életmű későbbi darabjaiban igencsak elszórva olvashatók utalások a költő ötvenes évekbeli munkásságára, és ebben nyilván a tevékenysége fölött érzett szégyenérzetnek is nagy szerepe volt. Erre, valamint a kései önfelmentés szándékára utal egy feltehetően 1970 táján keletkezett önéletrajzi töredékében is, amely ugyancsak megtalálható a hagyaték önéletrajzokat összegyűjtő palliumában:

---

<sup>53</sup> RÓNAY, i. m., 144.

véleményem szerint az elmúlt huszonöt év történelmét hazánk irodalmában azok a munkák tükrözik a legkevésbé, amelyeknek a leginkább ez volt a *szándéka*. A magam illetén versei együtt hullanak ki az irodalomból a félelmetes-enyhén sematikusnak nevezett korszak papírmáséival. [...] Vezércikk-versek és broszura-regények nem tükrözhetnek korszakot. Másfelől: olyan vers és olyan széppróza sem tükrözhet korszakot, amely a természettudományokkal szándékoltan és felületesen érintkezik, olyan sem, amely álmitológiát konstruál. Csak az az írás, amely akár legapróbb de igaz adalékot szolgáltat az embertanhoz. [Kiemelés az eredetiben.]

Az ötvenes években írt művei irodalomtörténetből való kihullását illetően nem tévedett a költő, a „vezércikk-versek” jelentőségét viszont alighanem rosszul ítélte meg: azok nagyon is pontosan tükrözik azt az időszakot, amelyben keletkeztek.